

УДК 902.2:94 (477.65)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2025-1-2>

Панченко Кирило,
викладач кафедри історії України та всесвітньої історії,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
panchkyrlo@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3988-5294

СКІФСЬКИЙ КУРГАН БІЛЯ с. КОПАНІ У ВЕРХІВ'І ІНГУЛЬЦЯ

Статтю присвячено публікації матеріалів розкопок кургану скіфського часу біля с. Копані Суботцівської громади Кіровоградської області. Пам'ятка розташована у верхів'ї басейну р. Інгулець на порубіжжі Правобережного Лісостепу й Степу поряд із курганом Литої Могили. Дослідження пам'ятки проведені влітку 1990 року археологічною експедицією під керівництвом Н. М. Бокій. Матеріали цих розкопок зберігаються у фондах Археологічного музею імені Нінелі Бокій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. На момент досліджень курган був пошкоджений у результаті сільськогосподарських робіт. Розкопки пам'ятки мали рятувальний характер. Під насипом знайдено поховання воїна в підпрямокутній ямі зі сходиною біля однієї стіни. Незважаючи на пограбування могили, вдалося виявити залишки супровідного інвентарю: два бронзові наконечники стріл, фрагменти пластин від залізного панцира, бронзову сережку та кам'яний сфероїд. Також у могилі розчищені рештки жертвовної їжі у вигляді фрагментів кісток великої рогатої худоби з окислами від залізного ножа. Зафіксовано, що під час здійснення поховання використовувалися обряди, пов'язані з культом вогню. Навколо кургану відкритий рів. Поєднання в одному наборі різних типів наконечників стріл дають змогу зарахувати курган до так званої перехідної групи скіфських старожитностей другої половини VI ст. до н.е. Аналіз знахідок та поховального обряду дає підстави вважати, що могила належала представнику степових іраномовних номадів. Датування пам'ятки збігається з переміщенням нової хвилі кочовиків до широт Лісостепу. Матеріали кургану є цікавим доповненням до скіфських старожитностей Правобережжя.

Ключові слова: курган, Північне Причорномор'я, поховальний обряд, скіфи, Степ.

У 1990 р. археологічна експедиція Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О. С. Пушкіна¹ під керівництвом Нінелі Михайлівни Бокій провела розкопки підкурганної поверхні Литої могили (Бокій Н. М., 1992, с. 13). На сучасній карті його місцезнаходження локалізується між селами Топило і Копані Суботцівської громади Кіровоградської області – у верхів'ї р. Інгулець (рис. 1). Ці дослідження дали змогу реконструювати невідомі науці раніше відомості про пам'ятку. Так, під час розкопок було майже повністю досліджено навколокурганний рів, рештки ритуальної тризни у вигляді кісток коня, собаки та людського черепа. Також дослідниці вдалося відкрити залишки катакомби, яку копав у 1892 р. В. М. Ястребов та навіть яму, якою курган пробили в 1763 р. Матеріали цих розкопок Н. М. Бокій презентувала на Міжнародній науковій конференції пам'яті О. І. Тереножкіна «Кіммерійці та скіфи» (Бокій Н. М., 1992, с. 13–14). Згодом результати цих досліджень були повністю представлені на Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми археології та історії раннього залізного віку» науковим співробітником відділу археології раннього залізного віку Інститут археології НАН України Олександром Могиловим (Бокій Н. М., Могилов А. Д., 2014, с. 26–51).

У фондах Археологічного музею імені Нінелі Бокій, крім матеріалів з розкопок Литої Могили, збереглися креслення та речі ще з одного кургану, дослідженого експедицією того ж 1990 р. біля с. Копані. Курган розташовувався неподалік від Литої Могили, на відстані 1,3 км на північний-захід від села в полі біля тракторної бригади, поряд із місцевістю, яку

¹ Сучасна назва закладу – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка.

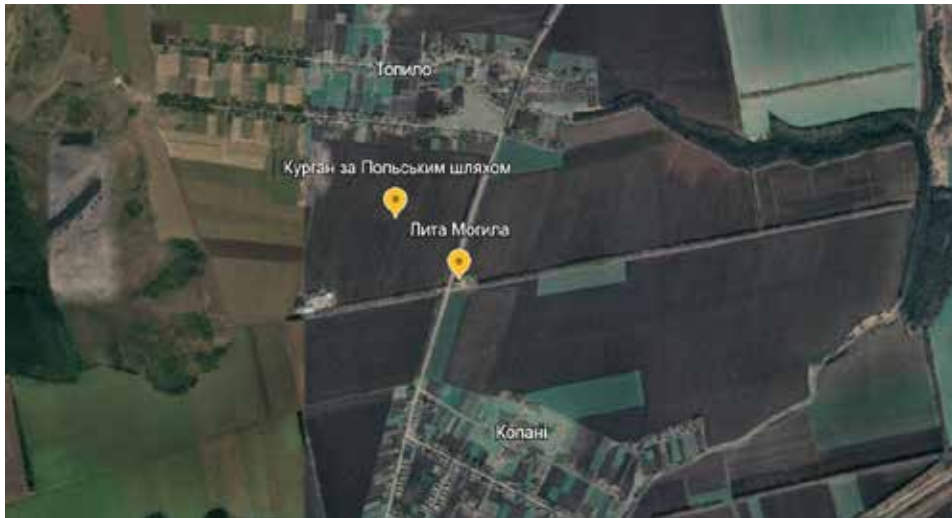

Рис. 1. Місцезорешування кургану біля с. Копані

мешканці села називали «Польський шлях»² (рис. 1). У польових матеріалах пам'ятка підписана «Курган за Польським шляхом». На момент розкопок насип був сильно розтягнутий сільськогосподарською технікою, а також постраждав у результаті пізніх перекопів. Його висота становила 0,75 м, а діаметр – 36 м. Насип кургану був оточений ровом, що в перетині мав форму перевернутої трапеції. Загальний діаметр рову – 40 м, ширина у верхній частині – 2,0 м, у нижній – 1,0–1,1 м. Глибина рову – 1,0–1,2 м від рівня сучасної поверхні.

У своїх ранніх публікаціях Н. М. Бокій неодноразово наголошувала на необхідності збереження археологічної спадщини³. Значна частина досліджених археологією пам'яток, по суті, була врятована від повного знищення (Козир І. А., 2018, с. 10). Так, кургани біля сіл Защита (Бокій Н. М., 1970, с. 182), Листопадове (Бокій Н. М., 1967, с. 112), Медерове (Бокій Н. М., 1974, с. 264), Куцеволівка, могильник стародавніх угрів біля с. Суботці (Бокій Н. М., 1988, с. 99) були врятовані після того, як їх пошкодили в результаті господарської діяльності. Те саме сталося з пам'яткою, якій присвячена ця публікація.

Центральна частина кургану виявилася пошкодженою грабіжниками. Заповнення тут складалося з перепаленого ґрунту та горілого дерева. За 2,8 м на схід від центру кургану було відкрите поховання, здійснене в ямі підпрямокутної форми (рис. 4), розмірами 3,1 x 3,2 м, глибиною – 3,3 м від вершини кургану. Довші стінки ями орієнтовані у напрямку північ – північний захід – південь – південний схід. У західній стінці ями, на глибині 1,9 м була облаштована висока сходи́на 0,5–0,73 м завширшки.

² Ваврич М., Дашкевич Я., Кришталович У. *Україна на стародавніх картах. Середина XVII – друга половина XVIII ст.* Київ: ДНВП «Картографія. 2009. С. 108–109.

На карті Йогана Штрїтбека II «*Provinciarum regni Poloniae geographica description*» 1700 р. від татарських переправ на Дніпрі крізь верхів'я Інгульця та Інгулу позначено одну з гілок Чорного шляху – Czarny Slack oder der Weeg welchen die Tartarn nehmen um in Polen einzufallen (Чорний шлях, яким татари здійснювали походи до Польщі) (рис. 2). Не виключено, що саме ця магістраль і збереглася в історичній пам'яті під назвою «Польський шлях». Беззаперечно, він належить до давніх доріг. У скіфський час тут пролягала одна з гілок Ольвійського торгового шляху, що пов'язував Лісостеп з античними містами Північного Причорномор'я (Бессонова, Полтавець 2015, с. 21–35).

У дослідженні з історії козацтва Д. І. Яворницький згадує під назвою «Польський» Чорний шлях, що у XVII ст. проходив від Варшави до вольностей запорозьких козаків. На теренах сучасної Кіровоградщини він пролягав через річки Синюху, Вільшанку, Кільтін, уздовж Малої та Великої Висі, над верхів'ям Костуватої й Бобринця, вододілом між Ташликом та Мертвоводом, до гирла Ташлика, до Бугу і до Караванної дороги (Яворницький Д. І., 1990, с. 36).

³ Бокій Н. М. Скарби Защитянської могили. *Кіровоградська правда*. 1966. 27 листопада. С. 4.; Бокій Н. М. Археологічні розкопки на Новомиргородщині. *Червона зірка*. 1967. 24 січня. С. 8.; Проданчук М. Є в степу кургани. *Ленінська зоря*. 1966. 30 жовтня. С. 4.

Рис. 2. Фрагмент карти Йогана Шпрімбека II
«*Provinciarum regni Poloniae geographica description*», 1700 р.

Також під насипом відкритий великий майданчик, що складався із суглинку, змішаного з фрагментами деревного вугілля. Діаметр майданчика із заходу на схід – 21,0 м, з півночі на південь – 18,0 м, товщина 0,2–0,5 м. Очевидно, під час захоронення поверх цього майданчика із суглинку було покладене дерев'яне перекриття. Значна частина цієї конструкції була зруйнована при пограбуванні кургану.

Під час розкопок у центральній частині насипу зафіксовані хребці та зуби коня. Над ямою, на глибині 0,95 м, – розчищені рештки ритуальної їжі – ребра та голова корови. На глибині 1,1–1,15 м – кістки великої рогатої худоби та фрагмент леза від залізного ножа, що розсипався. Імовірно, усі рештки кісток варто вважати залишками ритуальної їжі з могили, викинутої під час пограбування. Також установлено, що грабіжники прокопали траншею з північно-східного боку до стінок ями. У засипці грабіжницького лазу знайдені наконечник стріли, бронзова сережка та сфероїд. У північно-західному куті поховальної ями зафіксовані скинуті гомілкові кістки людських ніг. У північно-східній частині знайдені пластини від залізного панцира, що належав воїну. У південно-західній – на сходині розчищений бронзовий наконечник стріли та ще кілька панцерних пластин.

Розглянемо детальніше знахідки з кургану:

1. Наконечники стріл виготовлені з бронзи та представлені такими типами за класифікацією А. І. Мелюкової:

а) дволопатевий наконечник стріли з листоподібною голівкою (рис. 5: 1), ребром по центру, виступаючою втулкою та шипом. Довжина – 3,8 см, максимальна ширина лопатей – 1,1 см, довжина втулки – 1,0 см, діаметр втулки – 0,6 см. Виріб належить до відділу 1 типу 2 (Мелюкова А. І., 1964, с. 18). На Правобережжі подібні знахідки походять із курганів Лита Могила (Придик Е. М., 1911, табл. I, с. 18; Мелюкова А. І., 1964, табл. 6: Е-1), Журавка 406 (Ильинская В. А., 1975, табл. VIII: 9; Мелюкова А. І., 1964, табл. 6: А-2, 3), Журавка 432 (Мелюкова А. І., 1964, с. 18), Журавка 487 (Мелюкова А. І., 1964, табл. 6: 3-1, 4, 6–8), Макіївка 461 г (Галанина Л. К., 1977, табл. 8: 9), поховання 42 ґрунтового могильника біля с. Заломи (Панченко К. І., 2016, рис. 2: 2). На Лівобережжі в Посуллі схожі предмети розчищені в кургані 17 неподалік урочища Стайкин Верх та 467 поблизу с. Аксютинці (Ильинская В. А., 1968, Табл. XI: 36, XIII: 5).

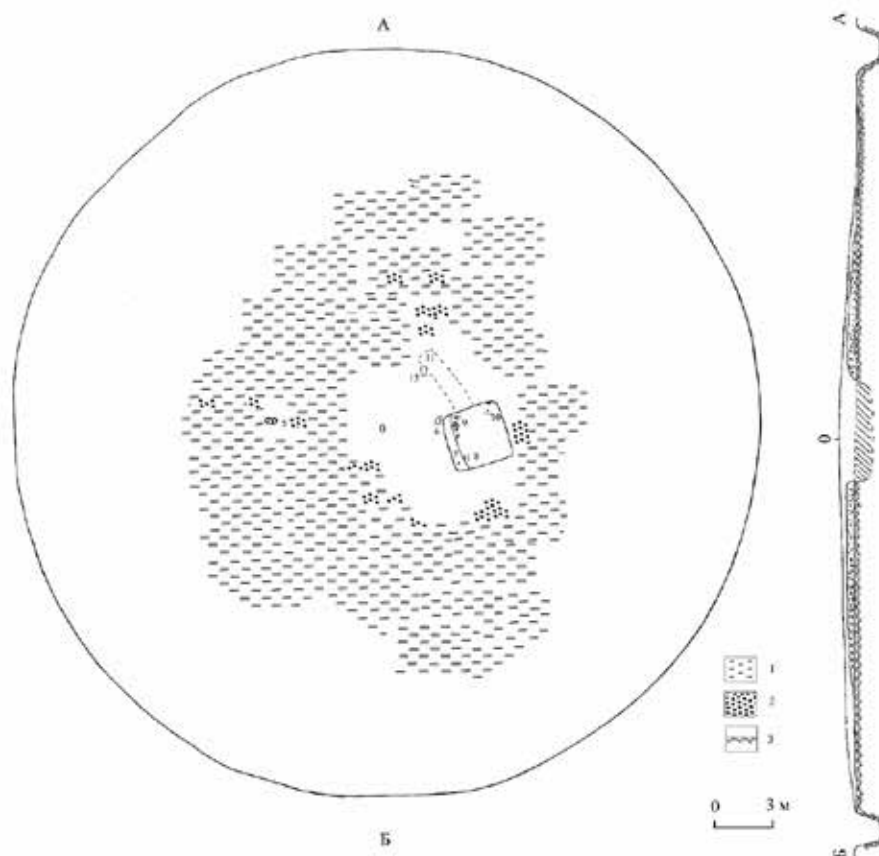

Рис. 3. План кургану біля с. Копані:

1 – суглинок змішаний з горілим деревом; 2 – деревне вугілля; 3 – материк; 4–6, 12 – знахідки кісток тварин; 9, 11 – знахідки людських кісток; 7 – бронзовий наконечник стріли; 8, 10 – фрагменти залізного панцира

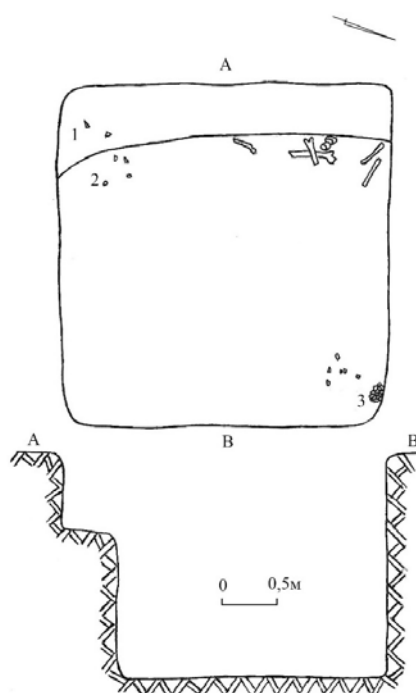

Рис. 4. План поховання у кургані біля с. Копані (за Н. М. Бокій):

1 – бронзовий наконечник стріли; 2–3 – фрагменти залізного панцира

Такі вістря датуються VII–VI ст. до н. е. (Мелюкова А. И., 1964, с. 18). Утім, найчастіше вони трапляються в наборах келермеського часу. Стріла з могили 42 могильника біля с. Заломи була покладена до набору V ст. до н. е. (Панченко К. І., 2016, с. 239);

б) *трилопате́вий на́конечник* – базисний з трикутною голівкою та виділеною втулкою (рис. 5: 2), відділ 2 тип 7 варіант 3. Довжина – 2,6 см, ширина лопатей в основі – 1,7 см. На Правобережжі близькими до нього є наконечники, розчищені в курганах 467 біля Турії (Петренко В. Г., 1967, табл. 34: 169). На Лівобережжі в Посуллі вони зафіксовані в кургані 6 в урочищі Стайкин Верх (Ильинская В. А., 1968, Табл. IX: 17). У Північному Причорномор'ї подібні вістря відомі за матеріалами приольвійських поселень та Ольвійського некрополя (Полін С. В., 1987, рис. 6: 7, 8; рис. 9: 5, 15).

Стріли такого типу побутували протягом VI – початку V ст. до н. е. (Мелюкова А. И., 1964, с. 22; Полін С. В., 1987, с. 31). Із часом вони набули більш видовжених пропорцій (Петренко В. Г., 1967, с. 46).

2. Фрагменти панцира складаються з рядів залізних пластин. Усього розчищено 53 такі пластини у складі 26 скупчень. Можна виокремити три їх типи. До *першого* належать масивні пластини підпрямокутної форми з заокругленим нижнім кінцем, розмірами 2,7 x 2,5 см (рис. 5: 6, 8). У верхній частині по три отвори. *Другий* тип представлений лусками, що плавно зужуються до низу та мають більш заокруглену нижню частину, вгорі три отвори (рис. 4: 4, 5). Розміри предметів 2,2 x 2,3 см. До *третього* належать пластини з виражено округлим нижнім кінцем, розмірами 1,5 x 1,1 см (рис. 4: 7). На одному зі скупчень зафіксовані рештки шкіряної основи. На деяких пластинах першого і другого типу пророблені також бічні отвори. Так, виявлений панцир був виготовлений із пластин, закріплених на шкіряну основу так, що вони перекривали одна одну, створюючи декілька шарів броні. Це головний різновид скіфських панцирів. Він забезпечував захист вершника і водночас високу його рухливість. Поширення спорядження цього типу пов'язується з Переднім Сходом (Черненко Е. В., 1968, с. 19–50).

3. Бронзова серезка овальної форми, виготовлена з прямого округлого в перетині дроту (рис. 5: 3). Розміри прикраси – 2,3 x 2,1 см, перетин дроту – 0,2–0,3 см. Краї серезки загострені та заходять один за одного. Оздаба близька до виробів типу 28 за класифікацією В. Г. Петренко. Подібні прикраси у скіфський час виготовляли з бронзи, золота або електри (Петренко В. Г., 1978, с. 36, Табл. 24: 17–18).

4. Кам'яний сфероїд неправильної округлої форми, виготовлений із вапняку (рис. 5: 9), розмірами 5,1 x 4,3 x 4,1 см. Такі предмети нерідко трапляються в похованнях скіфського часу. Виокремлюють два їх типи: кам'яні гальки та оброблені округлі камені (Гаврилюк Н. А., 1989, с. 79). Спираючись на свідчення Геродота⁴, вчені припускають, що кам'яні сфероїди використовували в процесі окурювання коноплями. Вони могли виконувати роль курильниць як у повсякденному житті, так і для очищення простору під час обряду поховання (Гаврилюк Н. А., 1989, с. 79; Гаврилюк Н. А., 1990, с. 79–82). Припускають, що окремі з них, очевидно, виробили з більш твердих порід, застосовували для нагрівання води (Фиалко Е. Е., 2011, с. 80).

Поховальний обряд. Ями зі сходами біля однієї зі стін належать до рідкісного типу поховальних споруд. Утім, як відзначалося раніше, іраномовні кочовики Північного Причорномор'я використовували такі поховальні споруди протягом VIII–IV ст. до н. е. На півдні Правобережного Лісостепу вони набувають поширення в середньоскіфський час (Могилов О. Д., 2016, с. 78–79). Сходини по один бік від ям дали змогу дослідникам зробити припущення про вплив катакомб на їх конструкцію (Бобринской А. А., 1910 а, с. 59; Петренко В. Г., 1967, с. 16). Вибірка, здійснена О. Д. Могиловим, указує на поширення таких споруд саме в південних широтах Українського Лісостепу (Могилов О. Д., 2016, с. 77–79). Наведемо аналогії, що належать до порубіжжя Правобережного Лісостепу й Степу. Насамперед це пам'ятки, розкопані

⁴ Геродот. *Історія в дев'яти книгах*. Київ, 1993. IV, 75.

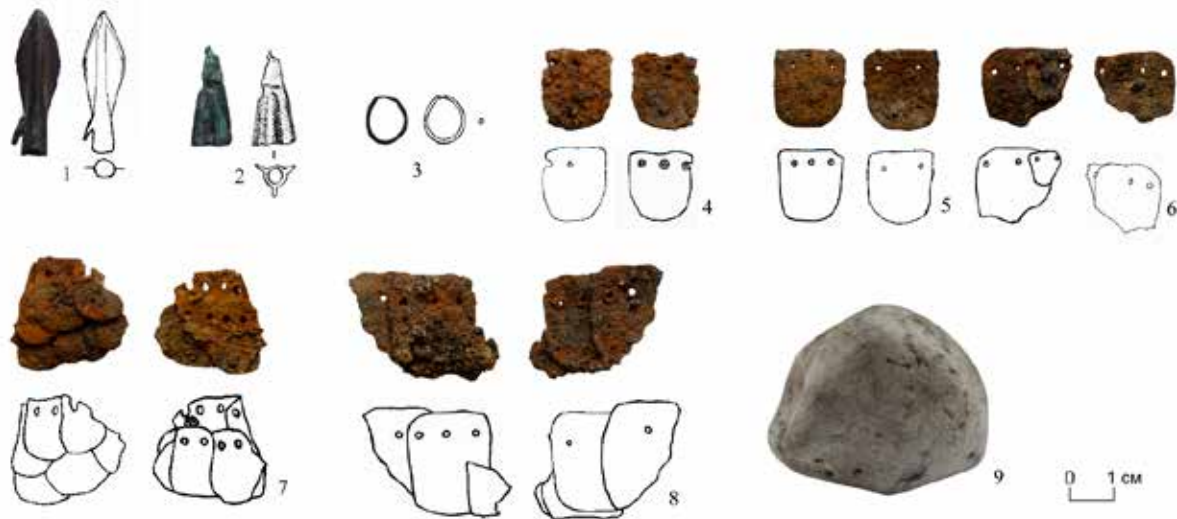

Рис. 5. Знахідки з кургану біля с. Копані:

1–2 – бронзові наконечники стріл; 3 – бронзова сережка; 4–8 – залізні пластини від панцира;
9 – вапняковий сфероїд

Н. М. Бокий у басейні р. Синюхи: кургани 25⁵ та 32 поблизу Вільшанки (Могилов О. Д., 2016, рис. 1), курган 6 неподалік Сухого Ташлика (Бокий Н. М., 1972, с. 171–173). Варто відзначити, що в кургані 25 біля Вільшанки поверх ями було покладено радіальне перекриття, що охоплювало майже всю площу масивного глиняного викиду⁶. У кургані 6 поблизу Сухого Ташлика могила була перекрита повздовжнім настилом із дубових колод (Бокий Н. М., 1994, рис. 2: 1, с. 112). У Потясминні такі ями розчищені в курганах 458 поблизу Турії (Бобринской А. А., 1906, с. 5–6), 480, 481, 487 біля Капітанівки (Бобринской А. А., 1910 а, с. 57–59; 1910 б, с. 67–71), що датовані IV ст. до н. е. Відкриті вони і на Світловодському могильнику – поховання 54 та 151 (Могилов А. Д., 2023, с. 38–40, рис. 5: 1–2). Усі ці перелічені комплекси належать до поховань кочовиків. Це дало підстави вважати ями зі сходами одним з індикаторів поховального обряду кочових скіфських племен (Могилов О. Д., 2021, с. 102).

Спалення дерев'яного перекриття над могилою варто пов'язувати зі слідами *ритуального вогню*. У Правобережному Лісостепу цей звичай відомий ще з передскіфського часу (Бокий Н. М., 2004). Особливо поширеним такий обряд був у Потясминні. Досить часто дерево запалювали в процесі засипання могили землею, а тому перепаленими, як і в нашому випадку, були окремі ділянки самого насипу (Петренко В. Г., 1967, с. 17; Ковпаненко Г. Т., 1989, с. 36, 40, 46). На жаль, установити форму та конструкцію самого перекриття неможливо.

Жертовна їжа – характерна риса поховального обряду насамперед степових скіфів. У Дніпровському Правобережному Лісостепу в середньоскіфський час вона зафіксована у 40% могил у Потясминні та 43% – у Пороссі. Саме в цей час вона набуває масового поширення та стає важливим елементом поховального обряду (Петренко В. Г., 1967, с. 19). Як правило, це покладання м'яса коня, вівці, великої рогатої худоби та інших тварин разом із ножем (Ковпаненко Г. Т., 1989, с. 40).

Відкритий *навколокурганний рів* належить до ровів, що мають форму перевернутої трапеції. За вибіркою С. В. Ольховського, у Степу в Північному Причорномор'ї рови навколо курганів VII–VI та рубежу VI–V ст. до н. е. зафіксовані лише двічі. Навколо насипів V ст. до н. е. роз-

⁵ Бокий Н. М. Отчет Кировоградского краеведческого музея об археологических раскопках в Кировоградской обл. в 1970 г. Науковий архів ІА НАН України. Ф. 64, 1970/111. С. 3–5.

⁶ Там само. С. 4.

чищені у 23,9%, а IV–III ст. до н. е. – у 20,5 % (Ольховский С. В., 1991, с. 63–64, 77, 128). Тож рів із кургану біля с. Копані належить до одного з найбільш ранніх.

Незважаючи на пограбування пам'ятки, матеріали розкопок кургану біля с. Копані дають змогу зробити такі **висновки**:

1) за наконечниками стріли поховання може бути датоване другою половиною VI ст. до н. е. Припускаємо, що могила належить до виділених комплексів перехідного часу, у яких поєднуються речі ранньоскіфського та середньоскіфського етапів (Могилов О. Д., 2009, с. 48–52). Не заперечують запропонованої дати й інші речі з могили, що вціліли. Саме в другій половині VI ст. до н. е. спостерігається переміщення ядра скіфського об'єднання зі Сходу до Північного Причорномор'я (Скорый С. А., 2003, с. 82). У цей час у Лісостепу виникають оборонні споруди на Шарпівському, Макіївському та Будда-Макіївському городищах (Фабриціус І. В., 1949, с. 80–111). Уважається, що зведення цих укріплень й було відповіддю на агресію з боку степовиків (Скорый С. А., 2003, с. 82);

2) поховальна споруда у вигляді ями зі сходиною, рів навколо кургану, покладання м'ясної їжі у вигляді частин туш великої рогатої худоби з ножем дають підстави зарахувати пам'ятку до старожитностей кочових іраномовних скіфів (Скорый С. А., 2003, с. 53; Могилов О. Д., 2021, с. 102). Водночас дерев'яний настил над могилою може бути свідченням поєднання двох поховальних традицій – прийшлої степової та місцевої (Скорый С. А., 2003, с. 51–52).

3) знайдені наконечники стріл та фрагмент панцира, розміри могили, багата ритуальна їжа, масштабні працевзатрати зі зведення рову навколо кургану дають змогу припускати, що похований належав до військової аристократії.

Курган біля с. Копані не випадково був зведений поряд із Литою Могилою. Пам'ятка є ще одним свідченням просування кочовиків у другій половині VI ст. до н. е. в південні широти Лісостепу.

Список літератури

1. Бессонова С. С., 2015. Полтавець В. І. Шляхи сполучення в басейні Тясмину на початку доби заліза. *Археологія і давня історія України*. Вип. 2. (15). Київ. 21–37.
2. Бобринской А. А., 1910 а. Исследования в Чигиринском уезде Киевской губернии в 1907 году. *Известия императорской археологической комиссии*. Вып. 35. С.-Петербург. 48–60.
3. Бобринской А. А., 1910 б. Отчет о раскопках в Чигиринском уезде Киевской губ. в 1908 году. *Известия императорской археологической комиссии*. Вып. 35. С.-Петербург. 61–81.
4. Бокий Н. М., 1967. Охранные работы в Кировоградской области. *Археологические исследования на Украине 1965–1966 гг.* Вып. II. Киев. 110–114.
5. Бокий Н. М., 1970. Нові пам'ятки скіфського звіриного стилю з Кіровоградщини. *Археологія*. Т. 23. Київ. 182–189.
6. Бокий Н. М., 1974. Скифский курган у села Медерова. *Советская археология*. №4. Москва. 264–271.
7. Бокий Н. М., 1992. Мельгуновский курган – исследование и версии. В: Мозолевский Б. Н. и др. (ред.). *Киммерийцы и скифы. Тезисы докладов Международной научной конференции, посвященной памяти А. И. Тереножкина*. Мелитополь. 13–14.
8. Бокий Н. М., 1994. Скіфські пам'ятки басейну р. Синюхи. *Наукові записки*. Вип. 3. 107–114.
9. Бокий Н. М., 2004. Курган ранньозалізного віку біля с. Івангород на Кіровоградщині. *Від Кімерії до Сарматії. 60 років Відділу скіфо-сарматської археології ІА НАНУ*. Київ. 15–17.
10. Бокий Н. М., 2014. Могилов О. Д. Новое о Мельгуновском кургане. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Історичні науки. Вип. 21. Кіровоград. 26–51.
11. Бокий Н. М., 1988, Плетнева С. А. Захоронения семьи воина-кочевника X века в бассейне Ингула. *Советская археология*. №2. Москва. 99–115.
12. Гаврилюк Н. А., 1989. *Домашнее производство и быт степных скифов*. Киев.
13. Гаврилюк Н. А., 1990, Болтрик Ю. В. Скіфське поховання у довгому кургані біля с. Високе у Приазов'ї. *Археологія*. №1. Київ. 75–83.

14. Галанина Л. К., 1977. *Скифские древности Приднепровья*. Свод археологических источников. Д 1–33. Москва.
15. Ильинская В. А., 1968. *Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья (курганы Посулья)*. Киев.
16. Ильинская В. А. 1975. *Раннескифские курганы бассейна р. Тясмин (VII–VI вв. до н.э.)*. Киев.
17. Козир І. А., 2018. Н. М. Бокій – фундатор системних археологічних досліджень на Кіровоградщині. *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Випуск 23. Кропивницький. 5–32.
18. Ковпаненко Г. Т., 1989. Бессонова С. С., Скорый С. А., *Памятники скифской эпохи Днепровского лесостепного Правобережья (Киево-Черкасский регион)*. Киев.
19. Мелюкова А. И., 1964. *Вооружение скифов*. Свод археологических источников. Д 1–4. Москва.
20. Могилов О. Д., 2021. Другий Михайлівський курган – пам’ятка V ст. до н.е. в Потясминні. *Археологія*. №2. Київ. 92–114.
21. Могилов А., 2023. Погребально-поминальная обрядность Светловодского могильника скифов Центральной Украине. *Revista Arheologică. Serie nouă. vol. XIX*, nr. 2. 30–57.
22. Могилов О. Д., 2016, Бокій Н. М., Поховання скіфського вершника на р. Синюха. *Археологія*. №3. Київ. 76–88.
23. Могилов О. Д., 2009, Діденко С. В. Скіфський курган 448 біля с. Журавка – пам’ятка перехідного часу в Потясминні. *Археологія*. №3. Київ. 45–55.
24. Панченко К. І., 2016. Поховання скіфського часу з ґрунтового могильника біля с. Заломи Кіровоградської області. *Археологія і давня історія України*. Вип. 2 (19). Київ. 237–240.
25. Петренко В. Г., 1967. *Правобережье Среднего Приднепровья в V–III вв. до н.э.* Свод археологических источников. Д 1–4. Москва: Наука.
26. Петренко В. Г., 1978. *Украшения Скифии VII–III вв. до н.э.* Свод археологических источников. Д. 4–5. Москва.
27. Полін С. В., 1987. Хронологія ранньоскіфських пам’яток. *Археологія*. № 59. Київ. 17–36.
28. Придик Е. М., 1911. Мельгуновский клад 1763 года. *Материалы по археологии России*. Санкт-Петербург.
29. Ольховский В. С., 1991. *Погребально-поминальная обрядность населения Степной Скифии (VII–III вв. до н.э.)*. Москва.
30. Скорый С. А., 2003. *Скифы в Днепровской Правобережной Лесостепи (проблема выделения иранского этнокультурного элемента)*. Киев.
31. Фабриціус І. В., 1949. Тясминська експедиція. *Археологічні пам’ятки Української РСР*. Т. 2. Київ. 80–111.
32. Фиалко Е. Е., 2011. Зеркала в обрядах скифов. *Боспорские исследования*. Вып. XXV. Симферополь; Керч. 79–94.
33. Черненко Е. В., 1968. *Скифский доспех*. Киев.
34. Яворницький Д. І., 1990. *Історія запорізьких козаків у 3 томах*. Том 1. Львів.

Kyrylo Panchenko

SCYTHIAN BARROW NEAR THE VILLAGE OF KOPANI IN THE UPPER REACHES OF THE INHULETS RIVER

The article presents the materials from the excavations of the Scythian barrow near the village of Kopani of the Subotsivska community of Kirovohrad region. The site is located in the upper reaches of the Ingulets River basin on the border of the Right-Bank Forest-Steppe and the Steppe zone. In antiquity, this region served as a contact zone between nomadic and sedentary tribes. The barrow was excavated in the summer of 1990 by an archaeological expedition led by N. Bokii. The materials of these excavations are in the collection of the Ninel Bokii Archaeological Museum of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University. At the time of the research, the barrow was damaged as a result of agricultural work. The excavations of the site were of a rescue nature. A warrior's burial was found under the mound in a sub-rectangular pit with steps near one wall. Despite the robbery of the grave, the remains of the accompanying equipment were found: two bronze arrowheads, fragments of iron armor, a bronze earring, and a stone spheroid. The remains of sacrificial food in the form of cattle bone fragments with oxides from an iron knife were also found in the grave. It was also recorded that during the funeral rites, rituals related to the cult of fire were used. There is a deep ditch around the mound. The artefacts allow us to date the site to the second half of the 6th century B.C. The presence of different types of arrowheads in a single assemblage suggests that the mound belongs to the so-called

transitional group of Scythian antiquities. The analysis of the finds and the funeral rite suggests that the grave belonged to a representative of the Iranian nomads of the steppes. The site's dating aligns with the migration of a new wave of steppe nomads into the Forest-Steppe region. The materials of the mound are an interesting addition to the Scythian antiquities of the Right Bank.

Key words: barrow, Northern Black Sea region, funerary rite, Scythians, Steppe.

References

1. Bessonova S. S., 2015, Poltavets V. I. Shliakhy spoluchennia v baseini Tiasmyu na pochatku doby zaliza [Communication routes in the Tiasmin basin at the beginning of the Iron Age]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. Vyp. 2. Kyiv. (15). 21–37. (In Ukrainian).
2. Bobrinskoi A. A., 1910 a. Issledovaniia v Chigirinskom uezde Kievskoi gubernii v 1907 godu [Researches in Chigirinsky uyezd of Kiev province in 1907]. *Izvestiia imperatorskoi arkheologicheskoi komissii*. Vyp. 35. S.-Peterburg. 48–60. (In Russian).
3. Bobrinskoi A. A., 1910 b. Otchet o raskopkakh v Chigirinskom uezde Kievskoi gub. v 1908 godu [Report on excavations in Chigirinsky uyezd, Kiev province, in 1908]. *Izvestiia imperatorskoi arkheologicheskoi komissii*. Vyp. 35. S.-Peterburg. 61–81. (In Russian).
4. Bokii N. M., 1967. Okhrannye raboty v Kirovogradskoi oblasti [Rescue excavations in Kirovograd region]. *Arkheologicheskie issledovaniia na Ukraine 1965–1966 gg*. Vyp. II. Kiev: Naukova dumka. 110–114. (In Russian).
5. Bokii N. M., 1970. Novi pamia'tky skifskoho zvirynoho styliu z Kirovohradshchyny [New sites of the Scythian animal style from the Kirovohrad region]. *Arkheolohiia*. T. 23. Kyiv. 182–189. (In Ukrainian).
6. Bokii N. M., 1974. Skifskii kurgan u sela Mederovo [Scythian burial mound near the village of Mederovo]. *Sovetskaia arkheologiia*. №4. Moskva. 264–271. (In Russian).
7. Bokii N. M., 1992. Melgunovskii kurgan – dosledovanie i versii [Melgunov barrow – additional investigation and versions.]. In: Mozolevskii B. N. i dr. (ed.). *Kimmeriitsy i skify. Tezisy dokladov Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii, posviashchennoi pamiaty A. I. Terenozhkina*. Melitopol. 13–14. (In Russian).
8. Bokii N. M., 1994. Skifski pam'iatky basenu r. Syniukhy [Scythian sites of the Sinyukha River basin]. *Naukovi zapysky*. Vyp. 3. 107–114. (In Ukrainian).
9. Bokii N. M., 2004. Kurhan rannozaliznogo viku bilia s. Ivanhorod na Kirovohradshchyni. *Vid Kimmerii do Sarmatii. 60 rokiv Viddilu skifo-sarmatskoi arkheolohii IA NANU*. Kyiv. 15–17. (In Ukrainian).
10. Bokii N. M., Mogilov O. D., 2014. Novoe o Melgunovskom kurgane [New about the Melgunov barrow]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Istorychni nauky*. Vyp. 21. 26–51. Kirovohrad. (In Russian).
11. Bokii N. M., 1988, Pletneva S. A. Zakhoroneniia semi voyna-kochevnika IX veka v basseine Ingula [Burials of the family of a nomadic warrior of the 10 th century in the Ingul basin]. *Sovetskaia arkheologiia*. 2. Moskva. 99–115. (In Russian).
12. Gavriliuk N. A., 1989. *Domashnee proizvodstvo i byt stepnykh skifov* [Domestic production and life of the Steppe Scythians]. Kiev. (In Russian).
13. Havryliuk N. A., 1990, Boltryk Yu. V. Skifskie pokhovannia u dovhomu kurhani bilia s. Vysoke u Pryazov'II [Scythian burial in a long mound near the village of Vysoke in Pryazovia]. *Arkheolohiia*. №1. Kyiv. 75–83. (In Ukrainian).
14. Galanina L. K., 1977. *Skifskie drevnosti Pridneprov'ia* [Scythian antiquities of the Dnieper region]. Svod arkheologicheskikh istochnikov. D 1–33. Moskva. (In Russian).
15. Ilinskaia V. A., 1968. *Skify Dneprovskogo Lesostepnogo Levoberezhia (kurgany Posulia)* [The Scythians of the Dnieper Forest-Steppe Left Bank (Posulia barrows)]. Kiev. (In Russian).
16. Ilinskaia V. A. 1975. *Ranneskifskie kurgany basseina r. Tiasmin (VII–VI vv. do n. e.)*. [Early Scythian barrows of the Tyasmin River basin (VII–VI BC).]. Kiev. (In Russian).
17. Kozyr I. A., 2018. N. M. Bokii – fundator systemnykh arkheolohichnykh doslidzhen na Kirovohradshchyni [N. Bokii is the founder of systematic archaeological research in the Kirovohrad region]. *Naukovi zapysky. Serii: Istorychni nauky*. Vypusk 23. Kropyvnytskyi. 5–32. (In Ukrainian).
18. Kovpanenko G. T., 1989, Bessonova S. S., Skoryi S. A. *Pamiatniki skifskoi epokhi Dneprovskogo lesostepnogo Pravoberezhia (Kievo-Cherkasskii region)* [Scythian sites of the Dnieper forest-steppe Right Bank (Kyiv-Cherkassy region)]. Kiev. (In Russian).
19. Meliukova A. I., 1964. *Vooruzhenie skifov* [Scythian armour]. Svod arkheologicheskikh istochnikov. D 1–4. Moskva: Nauka. (In Russian).
20. Mohylov O. D., 2021. Druhyi Mykhailivskyi kurhan – pam'iatka V st. do n.e. v Potiasmynni [The Second Mikhailovsky Mound is a site of the 5th century BC in Potyasmin]. *Arkheolohiia*. №2. Kyiv. 92–114. (In Ukrainian).

21. Mogilov A., 2023. Pogrebalno-pominalnaia obriadnost Svetlovodskogo mogilnika skifov Tsentralnoi Ukraine [Funeral and memorial rites of the Svetlovodsk burial ground of the Scythians of Central Ukraine]. *Revista Arheologică. Serie nouă*. vol. XIX. nr. 2. 30–57. (In Russian).
22. Mohylov O. D., 2016, Bokii N. M. Pokhovannia skifskoho vershnyka na r. Syniukha [The burial of a Scythian rider on the Syniukha River]. *Arkheolohiia*. №3. Kyiv. 76–88. (In Ukrainian).
23. Mohylov O. D., 2009, Didenko S. V. Skifskiy kurhan 448 bilia s. Zhuravka – pam’iatka perekhidnoho chasu v Potiasmynni [Scythian mound 448 near the village of Zhuravka is a site of the transitional period in Potyasmyn]. *Arkheolohiia*. №3. Kyiv. 45–55. (In Ukrainian).
24. Panchenko K. I., 2016. Pokhovannia skifskoho chasu z gruntovoho mohylnya bilia s. Zalomy Kirovohradskoi oblasti [A Scythian burial from a burial ground near the village of Zalomy Kirovohrad region]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. Vyp. 2 (19). Kyiv. 237–240. (In Ukrainian).
25. Petrenko V. G., 1967. *Pravoberezhie Srednego Pridneprovya v V–III vv. do n. e.* [The Right Bank of the Middle Dnieper in the V–III BC]. Svod arkheologicheskikh istochnikov. D 1–4. Moskva. (In Russian).
26. Petrenko V. G., 1978. *Ukrasheniia Skifii VII–III vv. do n. e.* [Scythian jewellery of the 7th–3rd centuries BC]. Svod arkheologicheskikh istochnikov. D 4–5. Moskva. (In Russian).
27. Polin S. V., 1987. Khronolohiia rannoskifskikh pam’iatok [Chronology of early Scythian sites]. *Arkheolohiia*. №59. Kyiv. 17–36. (In Ukrainian).
28. Pridik E. M., 1911. Melgunovskii klad 1763 goda [The Melgunov hoard of 1763]. *Materialy po arkheologii Rosii*. Sankt-Peterburg. (In Russian).
29. Olkhovskii V. S., 1991. *Pogrebalno-pominalnaia obriadnost naseleniia Stepnoi Skifii (VII–III vv. do n.e.)* [Funeral and memorial rites of the population of Steppe Scythia (VII–III cc. BC)]. Moskva. (In Russian).
30. Skoryi S. A., 2003. *Skify v Dneprovskoi Pravoberezhnoi Lesostepi (problema vydeleniia iranskogo etnokulturnogo elementa)* [Scythians in the Dnieper Right-Bank Forest-Steppe (the problem of identification of the Iranian ethno-cultural element)]. Kiev. (In Russian).
31. Fabrytsius I. V., 1949. Tiasmynska ekspedytisia [The Tyasmina expedition]. *Arkheolohichni pam’iatky Ukrainskoi RSR*. T. 2. Kyiv. 80–111. (In Ukrainian).
32. Fialko E. E., 2011. Zerkala v obriadakh skifov [Mirrors in Scythian rites]. *Bosporskie issledovaniia*. Vyp. XXV. Simferopol; Kerch. 79–94. (In Russian).
33. Chernenko E. V., 1968. *Skifskii dospekh* [Scythian armour]. Kiev. (In Russian).
34. Yavornytskyi D. I., 1990. *Istoriia zaporizkykh kozakiv* [History of Zaporizhzhya Cossacks]. Tom 1. Lviv. (In Ukrainian).